

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2012 – Volume 21, Issue 3, pp. 63–76
URN:NBN:NL:UI:10-1-113793

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Igitur publishing, in cooperation
with Utrecht University of Applied Sciences,
Faculty of Society and Law

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

of interest are philosophy/ethics, curriculum
development and internationalization.

Correspondence to: Rengerslaan 10, 8900 CB
Leeuwarden.

E-mail: J.H.Hartman@zwo.nhl.nl

Drs. Jeannette Hartman is a Senior Lecturer at
the NHL Hogeschool in Leeuwarden. Her areas

Received: 11 April 2012

Accepted: 2 July 2012

Category: Theory

MORAL WORK, WORKING MORAL – JOHN DEWEY'S EMPIRICAL ETHICS AND MORAL DECISION-MAKING IN SOCIAL WORK

JEANNETTE H.
HARTMAN

ABSTRACT

Moral work, working moral – John Dewey's empirical ethics and moral decision-making in Social Work

The primary aim of social work is to help people function in society. Social workers thus find themselves at the heart of a society that is in a constant state of flux. It is becoming increasingly difficult for these professionals to deal effectively with the conflicting interests with which they are confronted in our ever-changing society. They regularly encounter morally problematic situations in which the moral action to be taken is no longer self-evident. In the face of such dilemmas, ethics can serve as a tool to aid in the decision-making process. However, ethical theories and professional codes are only useful up to a point. After all, every unique situation requires a unique interpretation of the rules.

JOHN DEWEY'S EMPIRICAL ETHICS AND MORAL DECISION-MAKING IN SOCIAL WORK

According to John Dewey's philosophy (1859–1952), our understanding of the world should be based on human activity, since human beings are constantly interacting with the world. Dewey does not think of ethics as a theory that dictates moral meaning, but rather as a procedure that leads to it. His empirical and pragmatic approach to ethics therefore not only anticipates a changing world, but also allows social workers enough moral flexibility to make use of their own observations and experiences.

Keywords

John Dewey, pragmatism, Social Work, ethics, moral intuition, professional dilemmas, moral decision-making

SAMENVATTING

Moral work, working moral – John Dewey's empirische ethiek en morele besluitvorming in Social Work

De kerntaak van social work is de ondersteuning van mensen bij hun sociaal functioneren. Deze beroepsgroep bevindt zich daarmee in het hart van de voortdurend veranderende samenleving. Voor social workers lijkt het steeds lastiger te worden om recht te doen aan de tegenstrijdige belangen waarmee ze in deze veranderende samenleving geconfronteerd worden. Regelmatig zien ze zich voor dilemma's gesteld waarin het morele handelen niet meer vanzelfsprekend verloopt.

Ethiek kan handvatten bieden ter ondersteuning van de besluitvorming in moreel problematische situaties. Echter, ethische theorieën en beroepscode's bieden slechts tot op zekere hoogte houvast. Elke unieke situatie vraagt immers om een unieke interpretatie van de regels.

Volgens de filosofie van John Dewey (1859–1952), moet het handelen van de mens de basis vormen voor het begrijpen van de wereld, omdat dit handelen namelijk plaatsvindt in voortdurende transactie met de wereld. Dewey vat ethiek niet op als een theorie waarin morele betekenis vastligt, maar als een procedure waarin morele betekenis ontstaat. Zijn empirische en pragmatische benadering van ethiek anticipeert niet alleen op een veranderende wereld, maar biedt ook morele handelingsruimte aan social workers die recht doet aan de persoonlijke beleving.

Trefwoorden

John Dewey, pragmatisme, social work, ethiek, morele intuïtie, professionele dilemmas, moreel beraad

INLEIDING

In het hart van de hedendaagse, voortdurend veranderende samenleving proberen maatschappelijk werkers, jongerenwerkers, sociaal pedagogen en andere welzijnswerkers (verder aangeduid als social workers) uitvoering te geven aan sociaal beleid. Werkend op het snijvlak van individu en samenleving worden social workers geconfronteerd met tegenstrijdige belangen, opvattingen en morele inzichten. De dilemma's die daar regelmatig bij voorkomen, kunnen vanuit verschillende ethische perspectieven worden geanalyseerd. Traditiegetrouw zijn dit de *beginselethische*-, de *gevolgenethische*- en de *deugdethische benaderingen*. In dit artikel staat de vraag centraal of de *pragmatische moraalfilosofie* van John Dewey (1859–1952) een nieuw perspectief kan bieden aan social workers voor het omgaan met de morele spanningsvelden die onlosmakelijk verbonden zijn met hun beroep.

SOCIAL WORK

Social work is een normatief beroep. Social workers handelen vanuit bepaalde opvattingen over wat goed is en wat niet goed is, wat wenselijk is en wat niet wenselijk is. Daarbij gaat het zowel om persoonlijke als professionele waarden. Sarah Banks benadrukt dat ethische opvattingen nauw verweven zijn met social work, zowel met de wijze waarop social work als professie vorm krijgt in een samenleving als in het dagelijkse professionele handelen van social workers (Banks, 2012, p. 19). De internationale definitie van social work benadrukt dat universele mensenrechten en sociale rechtvaardigheid het fundament vormen voor sociaal werk. Deze normativiteit of waardegeladenheid van het beroep vormt een complex en ingewikkeld kader vanwege de vaak tegenstrijdige visies die op verschillende niveaus met elkaar in conflict kunnen zijn. Social workers bevinden zich regelmatig in situaties waarin diverse visies en de vertaling daarvan in beleid en uitvoering strijdig zijn. Zijn de waarden en normen van de samenleving richtinggevend, die van het individu – de cliënt – of die van het sociale netwerk rondom de cliënt? Zijn de normen van de instelling of de regels in de beroepscode bepalend? En in hoeverre mogen de eigen morele opvattingen van de social worker eigenlijk een rol spelen (Van Doorn, 2010, p. 16)?

Er zijn talloze voorbeelden te noemen van de ingewikkelde morele spanningsvelden waarin de social worker soms beslissingen moet nemen. Het geval van Savanna, de peuter die in 2004 overleed na mishandeling door haar moeder, staat nog in ieders geheugen gegrift. Ondanks jarenlange begeleiding van het gezin door verschillende instanties en voortdurende zorgmeldingen, kon het toch gebeuren dat het driejarige meisje na ernstige verwaarlozing omgebracht werd door haar moeder.

In de huidige samenleving hebben waarden als *individuele vrijheid* en *autonomie* grote betekenis. Intervenieren in een privé-situatie gebeurt pas als er een hulpvraag is, of als er een aantoonbaar risico is voor de betrokkenen. Het beoordelen van deze risico's is niet altijd eenvoudig, niet alleen omdat een subjectieve interpretatie van situaties tot foutieve conclusies kan leiden, maar ook omdat er vaak tegenstrijdige belangen in het geding zijn. In het geval Savanna schatte de gezinsvoogd in dat ze, ondanks een niet-ideale thuissituatie, toch het beste af was bij haar eigen moeder. Psychologische en pedagogische theorieën wijzen immers uit dat uithuisplaatsing van kinderen ernstige ontwikkelingsschade met zich mee kan brengen. Maar ook andere factoren speelden een rol, zoals de beperkte beschikbaarheid van opvangmogelijkheden, doorgeschoten bureaucrativering en de hoge werkdruk waaronder de gezinsvoogd zijn werk moest doen. In elk geval maakte de gezinsvoogd in het spanningsveld tussen ingrijpen en niet-ingrijpen een foute en fatale keuze. Het gevolg, strafrechtelijke vervolging door het Openbaar Ministerie, maakt het morele spanningsveld waarin jeugdhulpverleners zich bewegen niet eenvoudiger.

Misschien beïnvloedde de strafrechtelijke vervolging van de gezinsvoogd van Savanna een gezinshulp in het Groningse Usquert toen ze in 2010 besloot om niet af te wachten en het heft in eigen handen te nemen (Gezinshulp haalt zelf verwaarloosd kind weg, 2010). Volgens deze gezinshulp werd er niet adequaat gereageerd op haar herhaalde meldingen van vermoedens van kindermishandeling. Ze besloot daarom een achtjarige jongen zelf uit huis te halen en hem naar de politie te brengen. Volgens haar werd de jongen niet verschoond, kreeg hij slecht te eten en waren de leefomstandigheden zeer onhygiënisch.

Dit doortastende optreden van de gezinshulp lijkt op het eerste gezicht een heldere keuze in een overzichtelijke situatie. Maar een nadere beschouwing laat zien dat hier wel degelijk sprake is van spanningsvelden op diverse niveaus. De hulpverlener ervaart dat de zorg voor het kind tekortschiet, dat zijn ontwikkeling in gevaar is en dat er ingegrepen moet worden. Het is echter ook mogelijk dat de moeder andere maatstaven hanteert dan de gezinshulp wat betreft de materiële omstandigheden waarin een kind behoort op te groeien. Het gevoel van de gezinshulp zou in elk geval eerst geobjectiveerd moeten worden, bijvoorbeeld door een onderzoek door de kinderbescherming, om uit te sluiten dat de overwegingen van de hulpverlener geheel bepaald worden door emoties en subjectiviteit. De hulpverlener ervaart de situatie echter als acuut bedreigend voor het kind. Wat moet de hulpverlener doen? Wachten tot het systeem haar werk gedaan heeft met het risico dat de situatie uit de hand loopt, zoals in het geval van Savanna? Of toch ingrijpen, in de wetenschap dat ze de grenzen van haar professionele bevoegdheid te buiten gaat, en daarmee dus de wet overtreedt?

Ook op meta-ethisch niveau bestaan spanningsvelden. Hoewel sociaal werk zich baseert op universele mensenrechten en sociale rechtvaardigheid, kan de betekenis die daar aan toegekend wordt verschillend zijn. In 2008 werd baby Hendrikus direct na zijn geboorte op last van de kinderrechtster uit huis geplaatst (Mat, 2008). Het argument daarbij was dat de veiligheid van het kind niet gewaarborgd kon worden vanwege het laag verstandelijk functioneren van beide ouders. Voor familie en bekenden was het lage IQ van de ouders echter geen reden tot zorg omdat zij, op grond van hun kennis van het gedrag van de ouders, voldoende vertrouwen hadden in hun capaciteiten als opvoeders.

In het gelijkheidsbeginsel in de Nederlandse grondwet gaat het om “gelijke behandeling bij gelijke gevallen” wat ook impliceert “ongelijke behandeling bij ongelijke gevallen”. Gevallen mogen (of moeten) ongelijk behandeld worden naar de mate waarin ze van elkaar verschillen. Maar welke differentiatiecriteria mogen worden gebruikt om te beoordelen of een geval ongelijk is en of een ongelijke behandeling dus gelegitimeerd is (Verkooijen, 2008, p. 46)? In het geval van baby Hendrikus lijkt het erop dat de hulpverlening het IQ van de ouders als differentiatie criterium heeft gebruikt.

Is het gebruikte criterium niet in strijd met het non-discriminatiebeginsel? Mag IQ, of ruimer geformuleerd: cognitief functioneren, een criterium zijn voor ongelijke behandeling? In het geval van Hendrikus betrof het een ingrijpen voorafgaand aan de opvoedingssituatie. Nog eerder ingrijpen betekent misschien wel dat de samenleving gedwongen anticonceptie wil toepassen bij deze groep. De maatschappelijke discussie hierover is weer uiterst actueel sinds dit voorjaar, toen Pieter van Vollenhoven als oud-voorzitter van de Onderzoeksraad voor Veiligheid stelde dat gedwongen anticonceptie in sommige gevallen mogelijk moet zijn (Vader en moeder ongeschikt, 2012). Hulpverleners die betrokken zijn bij beslissingen zoals de uithuisplaatsing van baby Hendrikus, worden in feite geconfronteerd met ethische vragen op een meta-niveau: Wat betekent gelijkheid in relatie tot intelligentieverschillen tussen mensen? Zijn er grenzen aan de vrijheid om een gezin te stichten? Wat betekent het universele recht op ontplooiing voor deze ouders, en wat betekent dit voor het kind?

Deze voorbeelden laten zien dat een social worker soms beslissingen moet nemen in moreel ingewikkelde situaties, maar ook dat die diep ingrijpen in het bestaan van anderen. Het mag duidelijk zijn dat weloverwogen handelen daarbij een voorwaarde is, evenals de legitimatie van dat handelen. Cliënten hebben recht op een verantwoording van keuzes waarbij duidelijk wordt gemaakt vanuit welke visie besluiten worden genomen. Daarnaast representeert de hulpverlener een beroepsgroep

en mag verwacht worden dat het handelen in overeenstemming is met de uitgangspunten van die beroepsgroep. Zowel de fase waarin de social worker beslissingen moet nemen over de handelwijze, als de fase achteraf waarin teruggeblikt wordt op het gebeurde, vragen om een kritisch en onderzoekend perspectief. Zou de pragmatische moraalfilosofie van John Dewey hierbij behulpzaam kunnen zijn?

JOHN DEWEY

Aan het einde van de negentiende eeuw ontstond in de Verenigde Staten een nieuwe stroming in de filosofie, de pragmatische wijsbegeerte. De vertegenwoordigers van deze stroming verzetten zich tegen alle dogma's die in de klassieke filosofische traditie centraal stonden. Filosofie bevindt zich volgens de pragmatisten in de levenspraktijk zelf en niet achter de schermen of in onzichtbare metafysische fundamenten. De *werkbaarheid* van het denken, zowel wat betreft wetenschappelijke werkbaarheid als de werkbaarheid in het dagelijkse bestaan, vormt een belangrijk uitgangspunt. Dit houdt onder andere in dat aan begrippen als *waarheid* of *juistheid* geen vaststaande betekenis toegekend wordt maar dat deze ontstaat tijdens het handelen.

De moraalfilosofie van John Dewey (1859–1952) wordt gekenmerkt door dit pragmatische denken. Deweys filosofie is een *handelings*filosofie omdat voor Dewey het handelen de basis vormt voor zowel het begrijpen van de wereld als voor persoonlijke groei. In zijn handelingsfilosofie speelt het kritisch denkproces een centrale rol. Overeenkomstig het pragmatisme gaat het daarbij nadrukkelijk niet om een legitimatie van het handelen op basis van een vaststaand ethisch denkkader, zoals de beginselethische-, de gevolgenethische- en deugdethische theorieën die bieden, maar om een voortdurend onderzoek van het eigen handelen in een veranderende wereld. Zijn pragmatische kentheorie biedt een aantal interessante aanknopingspunten voor de omgang met de morele spanningsvelden die zich in social work voordoen.

Voor Dewey is ervaring de basis voor al het denken – die vormt de grondslag van zijn pragmatische filosofie. Hij beschouwt ervaring niet als een *epistemologisch* concept, waarbij ervaring in dienst staat van het kennen van de werkelijkheid (zoals in traditionele kentheorieën), maar als een *handelings*theoretisch concept. Ervaring is in de opvatting van Dewey de verbinding tussen doen en ondergaan van levende organismen (Logister, 2005, p. 19). Net als alle levende organismen brengen mensen voortdurend veranderingen aan in hun omgeving terwijl ze zelf ook voortdurend veranderen ten gevolge van diezelfde omgeving. In Deweys woorden vinden er voortdurend *transacties* plaats tussen mens en omgeving. In zijn kentheorie staat dan ook de gedachte centraal dat alleen vanuit het ervaren van de levenspraktijk zelf, vanuit het handelen van de mens zelf,

begrip kan ontstaan over die levenspraktijk. Dogmatische sociale regels doen volgens Dewey geen recht aan de actieve en wisselende rol die mensen, en dus ook beroepsprofessionals zoals social workers, moeten spelen in een steeds veranderende omgeving. Als beleid uitmondt in extreem gedetailleerde regels en protocollen wordt geen recht gedaan aan de dynamiek van de wereld. Bovendien leidt dat tot handelen waarbij professionals hun handelen legitimeren op grond van protocollen in plaats van op kritisch onderzoek van hun eigen professionele oordeel.

Een belangrijk inzicht van Dewey is ook dat alle ervaring als *reëel* moet worden beschouwd: “Things are what they are experienced as” (Dewey, 1908, p. 128). Dit houdt in dat de gezinshulp in Usquert haar ervaring “dat het goed voelt om het kind mee te nemen” (Van Sluis, 2010), als een reële factor in haar handelen moet beschouwen, in plaats van deze naast zich neer te leggen als subjectief en dus irrelevant. Dat wil niet zeggen dat persoonlijke ervaring impulsief handelen rechtvaardigt, maar er zal altijd eerst kritisch onderzoek plaats moet vinden welke mogelijke consequenties een handeling met zich mee kan brengen.

Dewey benadrukt verder dat het handelen altijd plaatsvindt vanuit een, zoals hij dat noemt, *habituële*¹ achtergrond. Dit conceptuele en culturele kader is evenzeer aan verandering onderhevig als de wereld zelf. De persoonlijke en professionele opvattingen van social workers staan onder voortdurende invloed van de veranderende werkelijkheid, op zowel micro-, meso- als macroniveau. Zolang die opvattingen en de buitenwereld niet conflicteren, vinden beslissingen en handelingen ongestoord plaats. Een groot deel van het normatieve professionele handelen vindt zodanig plaats. Er is duidelijkheid over de situatie, over de achterliggende waarden van betrokkenen en over de gewenste handelwijze van de professional. Als echter, in de termen van Dewey, de *transactionele* relatie tussen social worker en situatie verstoord wordt, wordt het vanzelfsprekende handelen doorbroken en treedt er verwarring op. Op dat moment is er sprake van een dilemma doordat die duidelijkheid ontbreekt, terwijl de situatie vraagt om een handelen van de hulpverlener. De social worker zal op zoek moeten naar een nieuw transactioneel evenwicht door een kritische blik te werpen op het eigen professionele gedrag dat geworteld is in zijn gegroeide overtuigingen. Dit denkproces vergt van de social worker dat hij stilstaat bij zijn twijfel, en bereid is deze te onderzoeken tegen het licht van de veranderende werkelijkheid.

INQUIRY

Dewey's ethiek situeert de moraal in de veranderende wereld zelf en niet in een abstract ethisch regelsysteem. De waarde van morele oordelen kan volgens Dewey namelijk alleen worden bepaald in die transactionele relatie tussen social worker en wereld. “Morals are social” zegt Dewey omdat

de mens en zijn handelen op geen enkele wijze los gezien kan worden van de sociale omgeving (Dewey, 1922, p. 219).

De uithuisplaatsing van baby Hendrikus op grond van een vaststaande normatieve theorie, doet in de opvatting van Dewey geen recht aan de kwalitatieve uniciteit van deze situatie, omdat deze maatregel voorbijgaat aan de specifieke mogelijkheden van deze ouders en de context waarin de zorg vorm zal krijgen. Daarnaast ontnemt een vaststaand normatief kader de social worker de mogelijkheid om *intelligent* te handelen, dat wil zeggen om op grond van kritische overdenking – in Deweys woorden *inquiry* – tot een moreel verantwoord besluit te komen. Ook ethische oordelen die uitstijgen boven een specifieke situatie – zoals de vraag of het intelligentiecoëfficiënt een legitieme maatstaf biedt om in te grijpen in de individuele vrijheid van mensen – is een vraag die alleen vanuit de levenspraktijk zelf beantwoord kan worden.

In het proces van kritische overdenking is het zeer belangrijk om zicht te krijgen op diverse handelingsopties en de betekenis van hun consequenties. Daarbij moeten de belangen van alle betrokkenen meegenomen worden, evenals de wettelijke en professionele kaders waarbinnen het handelen plaatsvindt. De social worker moet zijn beslissingen kunnen beoordelen in het licht van de waarschijnlijke consequenties die ze met zich mee kunnen brengen. Wat kan het betekenen voor Hendrikus als hij opgroeit bij zijn ouders? En wat betekent het als hij (of Savanna of een ander kind) opgroeit in een pleeggezin? Om de betekenis van vaak tegenstrijdige waarden in voorbije en toekomstige morele situaties te kunnen duiden is *morele verbeeldingskracht* nodig. Dewey stelt dat een goed ontwikkelde morele verbeeldingskracht noodzakelijk is om tot “breed, juist en sympathiek oordeel over de situatie te komen” (Dewey, 1922, p. 144). Dat wil zeggen dat dit oordeel niet gebaseerd is op zoiets als het geweten, de rede of een andere bron van vaststaande morele kennis, maar op een kritisch onderzoek van het ingesleten (habituële) denken. Overeenkomstig Deweys pragmatische denkwijze gaat het om de bepaling van een werkbare moraal in een specifieke situatie. Dit vergt een actieve en reflexieve denkhouding van social workers. Intervisie, casuïstiekbespreking en moreel beraad zijn in dit proces zeer waardevol omdat deze de gelegenheid bieden aan social workers om feedback te krijgen op het morele handelen, de verbeeldingskracht aan te scherpen en de eigen habituele horizon te verbreden.

PERSOONLIJKE ERVARING EN MORELE INTUÏTIE

De gezinshulp uit Usquert handelde op grond van haar morele intuïtie: “Het is verkeerd, maar het voelt goed” (Van Sluis, 2010). In morele spanningsvelden worstelen social workers niet alleen met

verschillende en vaak tegenstrijdige belangen, maar voegt hun eigen subjectieve beleving nog eens een complicerende factor toe. Van de social worker wordt veelal verwacht dat hij “‘professioneel’ handelt in de betekenis van rationeel en verantwoord” (Kole, 2007, p. 20). De subjectieve beleving van een lastige situatie bedreigt dit professionele handelen, omdat de social worker zich zou kunnen laten leiden door emotionele reacties en subjectieve gevoelens. Professioneel handelen in deze betekenis houdt in dat er met een objectiverende blik naar het dilemma gekeken wordt en dat het handelen van daaruit plaatsvindt.

Volgens Dewey vormt de persoonlijke of subjectieve ervaring wel degelijk een belangrijke factor in het overdenkingsproces en deze moet dan ook niet als misleidend terzijde worden geschoven (Dewey, 1925, p. 14). Verwarring, woede en verdriet maken de social worker duidelijk dat er iets aan de hand is, dat er iets niet klopt, hetzij in het eigen handelen, hetzij in de context van dat handelen. De emotionele reactie draagt de betekenis in zich van de situatie: de situatie *is* verwarrend, *is* woedeopwekkend, *is* verdrietig omdat de social worker in zijn handelen daar zodanig op reageert. De als subjectief beoordeelde ervaring wordt daarmee in feite geobjectiveerd en draagt als zodanig bij aan het overdenkingsproces. Ervaring is volgens Dewey immers geen kentheoretisch maar een handelingstheoretisch concept waarbij de betekenis ontstaat in de transactionele verbinding tussen persoon en omgeving. Deze ervaringen zijn, net als verzamelde objectieve feiten, van belang bij het bepalen van de richting van het handelen (Dewey, 1922, p. 193). Dat de gezinshulp haar morele intuïtie betrok bij haar handelen, is vanuit Deweys ethiek dan ook legitiem. Als zij haar handelen echter impulsief, zonder zorgvuldige reflectie, baseerde op haar morele intuïtie, zou er volgens de Deweyaanse benadering geen sprake zijn van een volwaardige vorm van moraliteit.

Subjectieve ervaring en morele intuïtie zijn in de ethiek van Dewey dus elementen die deel uitmaken van een volwaardig overdenkingsproces. Voor social workers betekent dit dat zij hun persoonlijke ervaring, hun persoonlijke mening en overtuiging, evenals hun morele intuïtie als serieuze indicatoren moeten beschouwen.

PROFESSIONELE GROEI

Verandering is de kern van het bestaan volgens Dewey, en dat economische, culturele of demografische omstandigheden leiden tot veranderingen in sociaal beleid, is dan ook vanzelfsprekend. De morele complexiteit die social workers ervaren, wordt niet veroorzaakt door die veranderingen zelf, maar door de frequentie waarmee de transactionele relatie tussen social

workers en de wereld waarin ze hun beroep uitoefenen wordt verstoord. Het vanzelfsprekende (habituele) handelen voldoet minder vaak en in plaats van tevredenheid over het professionele handelen voeren twijfel en verwarring vaker de boventoon. De casussen over Savanna, Hendrikus en de gezinshulp in Usquert laten zien waar die toenemende twijfel uit voort komt: Wanneer betekent respect voor autonomie het ontlopen van professionele verantwoordelijkheid? En wanneer betekent het nemen van professionele verantwoordelijkheid paternalisme?

Voor Dewey zou er tot zover niets aan de hand zijn, integendeel zelfs. Zoals we hebben gezien is de verstoring van de transactionele relatie tussen omgeving en organisme juist een mogelijkheid tot groei, doordat het denkproces in werking wordt gezet. Het stimuleert de social worker tot een kritisch onderzoek van het eigen handelen én van de veranderingen in de context. De social worker zal zijn overtuigingen verder ontwikkelen, waardoor de betekenis van het handelen gedifferentieerder wordt. Een sterk veranderende wereld is in Deweys ogen een kans voor zowel persoonlijke professionele ontwikkeling als voor ontwikkeling van social work zelf.

Er zijn een aantal factoren te noemen die belemmerend kunnen werken op dit Deweyaanse proces van professionele groei. De praktijk van social work vraagt om snelle beslissingen. Er is meestal geen tijd voor een uitgebreide overdenking vooraf: men moet snel handelen. Om die reden is het belangrijk dat social workers beschikken over goed ontwikkelde morele verbeeldingskracht en sensitiviteit om het handelen weloverwogen vorm te kunnen geven. Uitgebreid kritisch onderzoek van het eigen handelen vindt vervolgens achteraf plaats. Het is belangrijk dat instellingen deze reflectie achteraf faciliteren om zowel de individuele social worker als de beroepsgroep in zijn geheel in staat te stellen tot morele groei.

Bij het proces van professionele groei vormt de *kwaliteit* van het overdenkingproces een belangrijk punt van aandacht. Dewey stelt nadrukkelijk dat de kwaliteit van het redeneer stadium bepaald wordt door ervaring, kennis en culturele bagage. Ook het vermogen tot morele verbeelding speelt een grote rol bij het ontwikkelen van meer gedifferentieerde en specifieke habits.

De verantwoordelijkheid voor moreel gedrag van individuen wordt volgens Dewey gedeeld door de samenleving als geheel. Als de morele standaard in een samenleving te wensen over laat, dan is dat het gevolg van een onvoldoende morele omgeving waarin de leden van die samenleving opgroeien (Dewey, 1922, p. 219). Het vertrouwen dat de samenleving aan social workers schenkt, is daarmee in feite gebaseerd op de moraliteit van de samenleving zelf. Het betekent echter ook dat de verantwoordelijkheid voor de moraliteit van de samenleving en de invulling daarvan in sociaal beleid, op de schouders rust van elk lid van die samenleving.

MORELE COMPETENTIES

Het verwerven van betekenisvolle morele ervaringen, waarbij zowel opgeslagen kennis als intelligentie een rol spelen, betekent dat er morele groei kan plaatsvinden. Dit houdt niet alleen in dat professionele ervaringen van social workers van groot belang zijn, maar ook dat in opvoeding en onderwijs veel aandacht besteed moet worden aan het ontwikkelen van kritisch denkvermogen (intelligentie) en het aanbieden van een rijke leeromgeving waarin leerlingen en studenten betekenisvolle ervaringen op kunnen doen.

Een belangrijke taak is daarbij weggelegd voor de opleidingen voor social work. Een aankomend student beschikt door zijn achtergrond over overtuigingen die zijn positie in de wereld bepalen en van waaruit betekenis wordt gegeven aan het toekomstig handelen als social worker. De opleiding zal moeten beoordelen, aan het begin, tijdens en aan het einde van de studie, of de student in staat is tot morele groei. Intakegesprekken, voortgangsgesprekken en eindgesprekken dienen expliciet aandacht te besteden aan kwaliteit en ontwikkelingsmogelijkheid van het morele reflectievermogen van studenten. Ook heeft de opleiding de verantwoordelijkheid om een leercontext te bieden die, naast alle theoretische en methodische kennis en vaardigheden, studenten stimuleert en ondersteunt bij het voortdurende proces van morele groei.

In de tweede plaats is er binnen social work zelf voortdurend expliciete aandacht nodig voor de kwaliteit van het overdenkingproces. Hier hangt immers volgens Dewey de kwaliteit van het morele handelen, en dus ook de mogelijkheid tot professionele morele groei, nauw mee samen. Alleen in een professionele context waarin reflectie op voorbijge en toekomstige ervaringen wordt gefaciliteerd en waarbij de kwaliteit daarvan bewaakt wordt, zal social work in staat zijn om steeds weer opnieuw de transactionele eenheid tussen professie en samenleving te vernieuwen.

Het is duidelijk dat Deweys ethiek hoge eisen stelt aan de morele competentie van social workers, aan die van opleidingen, aan die van instellingen en aan die van de samenleving als geheel. De kwaliteit van morele besluitvormingsprocessen wordt immers bepaald door ervaring, kennis, culturele bagage en kritisch denkvermogen, factoren die niet vanzelfsprekend aanwezig zijn.

In zekere zin vertaalt de professionele groei van social work als beroepsgroep zich in de regelmatige herziening van nationale beroepsprofielen, in het bijstellen van de internationale definitie en in het herschrijven van nationale en internationale ethische codes.

BEROEPSCODES

Beroepscodes zijn gebaseerd op een gedeelde professionele standaard, geformuleerd door een beroepsgroep zelf. Deze codes zijn bedoeld als ethische ondersteuning bij het beroepsmatig handelen, en ze doen dat door prescriptieve ethische gedragslijnen te formuleren. Hoewel Dewey zich verzet tegen vaststaande morele gedragsregels, zijn beroepscodes vanuit Deweyaans standpunt toch waardevol. De kracht van beroepscodes zit vanuit dit oogpunt namelijk niet in de fixatie van morele richtlijnen, maar in het proces waarin deze richtlijnen tot stand komen. Beroepscodes moeten worden beschouwd als dynamische documenten die regelmatig tegen het licht van de veranderende samenleving worden gehouden en op grond daarvan bijgesteld. De code behoeft bijstelling als in toenemende mate blijkt dat deze tekortschiet in die veranderde samenleving, ofwel in Deweyaanse termen: als de transactionele relatie tussen social work en samenleving is verstoord. Om nog even in de terminologie van Dewey te blijven: bijstelling van de beroepscode betekent dat social workers het habituele gedrag van de beroepsgroep aan een kritisch onderzoek onderwerpen, dit relateren aan de veranderde context waarin social work zich afspeelt, en op grond daarvan een vernieuwd *werkdocument* opstellen. Dit onderzoek is in feite niets anders dan het kritische overdenkingsproces van Dewey, alleen dan gedragen door een beroepsgroep.

Het bijstellen van de beroepscode is vanuit Deweyaans oogpunt dan ook de belangrijkste waarde van die code, en niet de code zelf. Zodra een nieuwe beroepscode is opgesteld, dreigt deze immers te veranderen in een statisch document dat door social workers als prescriptief kader wordt gebruikt – tenzij social workers de code intelligent gebruiken, dat wil zeggen: voortdurend reflecteren op de *werkbaarheid* van de richtlijnen, in plaats van deze kritiekloos op te volgen. Op die manier functioneert de code als een *werkdocument* in plaats van als een voorschrift en levert de code een wezenlijke bijdrage aan moreel handelen in de opvatting van Dewey.

Sommige landen hebben de internationale code aangevuld met een uitgebreid pakket aan gedragsregels die tot in detail voorschrijven wat wel en niet is toegestaan, andere nationale codes beperken zich juist tot een beperkt aantal richtlijnen. De beroepscode van de Australian Association of Social Workers bestaat bijvoorbeeld uit 33 pagina's terwijl de code van de Croatia Association of Social Workers uit slechts vier pagina's bestaat (Banks, 2012, p. 112–113). Een code die tot in detail voorschrijft hoe een professional behoort te handelen, perkt de overdenkingsruimte zodanig in dat er, in de termen van Dewey, niet langer sprake kan zijn van moreel gedrag. Samenlevingen die hun toevlucht nemen tot een dergelijk strakke inkadering van beroepsmatig gedrag hebben –

als we het denken van Dewey volgen – kennelijk weinig vertrouwen in de eigen moraliteit. Strakke beroepsvoorschriften en -protocollen bieden in feite een *schijnmoraliteit*, omdat ze leiden tot mechanisch handelen in plaats van moreel gedrag.

De discussie die bij de casus rondom baby Hendrikus op de achtergrond een rol speelde, betreft het *recht* van de samenleving om preventief in te grijpen in geval van zwangerschap bij mensen met een verstandelijke beperking. Door een dergelijk ingrijpen vast te leggen in een voorschrift, ontnemt de samenleving aan de betrokken social workers, maar in feite ook aan de samenleving zelf, de mogelijkheid tot moreel handelen. Moraliteit vereist volgens Dewey immers dat morele besluitvorming plaatsvindt *vanuit* de praktijk en dat betekent dat alleen vanuit het handelen zelf morele betekenis gegeven kan worden aan die praktijk.

WERKBARE MORAAAL

Kort samengevat is kenmerkend voor Deweys moraalfilosofie dat de werkbaarheid van de ethiek centraal staat. Doordat hij ethiek opvat als een procedure waarin morele betekenis ontstaat, in plaats van als een theorie waarin morele betekenis vastligt, biedt Dewey morele handelingsruimte aan social workers, die recht doet aan de persoonlijke beleving en die anticipeert op een veranderende wereld.

NOTE

1 In Deweys kentheorie spelen *habits* een grote rol. Habits zijn neigingen tot handelen waarvan de oorsprong niet alleen bij het individu ligt. Het zijn in Deweys woorden “working adaptations of personal capacities with envioning forces” (Dewey, 1922, p. 16). Zoals uit deze omschrijving blijkt, worden habits verworven door een samenspel van persoonlijke en sociale omstandigheden en ontwikkelen ze zich in de loop van het menselijk bestaan. Habits vormen het kader waarbinnen het waarnemen en denken zich afspeelt; ze zijn als het ware werkzaam onder de oppervlakte van bewust handelen (Logister, 2004, p. 94).

LITERATUUR

Banks, S. (2012). *Ethics and Values in Social Work*. Hampshire/New York: Palgrave Macmillan.
Dewey, J. (1908). *Does reality possess practical character?* The Middle Works 4 (Jo Ann Boydston, Ed.). Carbondale/Edwardsville: Southern Illinois University Press.

- Dewey, J. (1922). *Human Nature and Conduct*. The Middle Works 14 (Jo Ann Boydston, Ed.). Carbondale/Edwardsville: Southern Illinois University Press.
- Dewey, J. (1925). *Experience and Nature*. The Later Works 1 (Jo Ann Boydston, Ed.). Carbondale/Edwardsville: Southern Illinois University Press.
- Doorn, L. van (2010). Morele oordeelsvorming. Verantwoordelijkheid delen bij ethische kwesties [Moral decision making. Sharing responsibility for ethical issues]. *PowAlert*, 36(4), 16–21.
- Gezinshulp haalt zelf verwaarloosd kind weg [Home care worker abducts neglected child]. (2010, 10 augustus). *NRC*, p. 3.
- Kole, J. (2007). Professionals in crisis en context. Pleidooi voor een brede professionele ethiek [Professionals in crisis and context. Plea for a broad professional ethics]. *Filosofie & Praktijk*, 28(5), 19–32.
- Logister, L. (2004). *Creatieve Democratie* [Creative democracy]. Budel: Damon.
- Logister, L. (Ed.). (2005). *John Dewey. Een inleiding tot zijn filosofie* [John Dewey. An introduction to his philosophy]. Budel: Damon.
- Mat, J. (2008, 10 oktober). Denken ze dat we met ons kindje gaan gooien? [Do they think we are throwing with our baby?]. *NRC*. Retrieved July 1, 2012, from <http://vorige.nrc.nl/article2037587.ece>.
- Sluis, B. van (2010, 17 augustus). Het is verkeerd, maar het voelt goed. [It is wrong, but it feels good]. *Dagblad van het Noorden*. Retrieved July 5, 2012, from LexisNexis database.
- Vader en moeder ongeschikt [Father and mother incapable]. (2012, 12 april). *Zembla/VARA* [television program]. Retrieved July 1, 2012, from http://zembla.vara.nl/Nieuws-detail.2624.0.html?tx_ttnews%5Btt_news%5D=61493&cHash=c6faa5de2436eee0ee8702d231dc2190.
- Verkooijen, L. (2008). Over gelijkheid, diversiteit en de toekomst van Social Work [About equality, diversity and the future of Social Work]. *Sociale Interventie*, 17(1), 45–51.